

Тленова М. І.,

аспірант кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВА ПРИРОДА КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕСТИТУЦІЇ

Тривалий час термін «реституція» використовувався переважно в сферах міжнародного та цивільного права. Проте, він має пряме відношення до кримінальної процесуальної діяльності, де вже посів особливе місце серед способів відшкодування шкоди потерпілому.

Чинний КПК не надає визначення цього поняття, однак варто зазначити, що реституція як спосіб відшкодування шкоди потерпілому закріплена в п. 5 ч. 9 ст. 100 чинного КПК, де зафіксовано, що «... гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю)...». Якщо звернути увагу на генезу розвитку цього способу відшкодування шкоди в законодавстві, слід зазначити, що реституція отримала своє законодавче закріплення вже в перших юридичних актах радянської держави. Так, необхідно звернути увагу на ст. 58 Положення про військових слідчих № 1559 від 30 вересня 1919 р., де було зафіксовано: предмети, викрадені або відняті, після відшукання їх, повертаються під розписку тим, в кого були викрадені або відняті, якщо в залученні їх до справи не має необхідності [6, с. 108]. З наведеного вбачається, що не дивлячись на те, що з моменту прийняття вказаного вище Положення до прийняття КПК 2012 р. пройшло близько 100 років, зміст кримінальної процесуальної реституції майже не змінився.

Досліджуючи визначену проблематику, слід зазначити, що реституція як спосіб відшкодування шкоди потерпілому, вже тривалий час залишається в центрі уваги науковців. Але дотепер в науці не вироблена єдина думка стосовно питання правової природи кримінальної процесуальної реституції. Якщо розпочинати дослідження цього питання з радянської доби розвитку науки кримінального процесу, вважаємо за необхідне звернутися до праць З. З. Зінатулліна, який наполягав на тому, що реституція, яка здійснюється в кримінальному процесі по своїй природі є кримінально-правовою [5, с. 75] і пропонує розуміти її як відновлення майнового становища потерпілого шляхом повернення йому речей або інших матеріальних цінностей, які були безпосередньо втрачені в результаті вчинення злочину [4, с. 29].

Продовжуючи дослідження в хронологічному порядку, зазначимо, що О. Г. Мазалов також дотримується точки зору, що реституція носить кримінально-правовий характер, оскільки є наслідком злочинного діяння, а отже виникає в сфері кримінально-правових відносин [8, с. 107].

З часом в науці кримінального процесу панівне місце займає інша точка зору. Так, С. О. Александров, Б. Т. Безлепкін, дотримуються діаметрально протилежних поглядів стосовно визначення правової природи реституції в кримінальному процесі. На думку науковців реституція має саме кримінально – процесуальний характер, оскільки застосовується в кримінальному процесі [1, с. 28-29; 2, с. 20]. В.Я. Понарін також визнає кримінально-процесуальний характер реституції та наголошує на тому, що слід використовувати термін «кримінально-процесуальна реституція», під якою розуміє відновлення майнового становища особи, потерпілої від злочину, шляхом повернення їй в порядку, визначеному законом, речових доказів, а за необхідності – предметів того ж роду і якості або сплати їх вартості, якщо це можливо [9, с. 43 – 47].

Науковці сучасної України пропонують зовсім інше вирішення розглядуваного питання. Зокрема, Р.В. Корякін наголошує на тому, що в рамках кримінального процесу досліджуване правове явище можна розглядати у двох формах: як кримінально-правовій, так і кримінально-процесуальній [7, с. 16].

Поняття кримінально-правової реституції визначається науковцем як поновлення слідчим, прокурором і судом майнового становища потерпілого від злочину шляхом повернення на його прохання речових доказів – об'єктів злочинного посягання, їх замінників або грошової компенсації. В свою чергу, дія кримінально-процесуальної реституції спрямована на поновлення майнового становища власника, порушеного внаслідок необґрунтованого залучення його майна у сферу кримінального судочинства [7, с. 17].

Враховуючи важливість єдиного розуміння одного і того ж терміну, вважаємо за доцільне зробити висновок, що правова природа реституції в кримінальному процесі є кримінальною процесуальною. На підтримку даного положення можна навести такі аргументи.

По-перше, як слушно відмічає Н.І. Газетдинов, при з'ясуванні поняття реституції варто враховувати переслідувану цією діяльністю мету, яка вбачається у відновленні майнових прав потерпілої особи [З. с. 11]. На наш погляд, реституція в кримінальному процесі забезпечує виконання завдань кримінального провадження, а саме: захист особи від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК).

По-друге, при здійсненні реституції реалізуються кримінальні процесуальні правовідносини. Вказані відносини, що стосуються відшкодування шкоди потерпілому за допомогою кримінальної процесуальної реституції, виникають, розвиваються і припиняються у сфері кримінального процесу.

По-третє, при узагальненні нами правозастосовчої практики, зокрема, вироків, які ухвалювались на території України в період з 19.04.2012 р. по 13.02.2015 р. було встановлено, що суди в більшості також використовують словосполучення «кримінальна процесуальна реституція», а не «кримінально-правова реституція». Так, із вивчених 27 вироків в 26 випадках застосовується термін «кримінальна процесуальна реституція» і лише в 1 вирокі – «кримінально-правова реституція».

Виходячи з викладеного вище, нами вбачається, що під кримінальною процесуальною реституцією необхідно розуміти спосіб відновлення майнового стану потерпілого шляхом повернення йому речей або інших матеріальних цінностей, які були безпосередньо вилучені з його законного володіння в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Александров С.А. Уголовно-процессуальная реституция [Текст] / С. Александров // Советская юстиция. – 1990. – 5. – С. 28–29.
2. Безлепкин Б. Т. Уголовно- процессуальные вопросы взыскания нажитого преступным путем [Текст] : лекция / Б. Т. Безлепкин, В. К. Бобров. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1982. – 20 с.
3. Газетдинов Н.И. Деятельность следователя по возмещению материального ущерба [Текст] / Н. И. Газетдинов. – Казань : Изд-во Казан.ун-та, 1990. – 96 с.
4. Зинатуллин З.З. Возмещение материального ущерба в уголовном процессе [Текст] / З.З. Зинатуллин. – Казань : Изд-во Казан.ун-та, 1974. – 97 с.
5. Зинатуллин З. З. Уголовно-правовая реституция как форма возмещения причиненного преступлением материального ущерба / З. З. Зинатуллин // Правоведение. – 1972. – № 2. – С. 75.
6. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры 1917-1954 гг. [Текст]: сборник / под ред. С. А. Голунский ; сост. Л. Н. Гусев. – Москва : Госюриздат, 1955. – 635 с.
7. Корякін Р. В. Реституція у сучасному кримінальному процесі України [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р. В. Корякін. – Київ : Б. в., 2006. – 20 с.
8. Мазалов А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе [Текст] / А.Г. Мазалов. – Москва : Юрид. лит., 1977. – 176 с.
9. Понарин В. Я. Уголовно-процессуальная реституция [Текст] / В. Я. Понарин // Известия Высших учебных заведений. Правоведение. – 1988. – 1. – С. 43–47.